

atha aṣṭadaśam pūraṇam

gotrabhid-garva-khaṇḍana- govardhana-gotra-māna-varḍhanam

atha prabhāte sadasi vrajeśitur
mahā-prabhāveṣu vibhāta-paṅktiṣu |
ānarcca sāmōdam udaśru-kaṅṭhatām
sa snigdhakaṅṭhaḥ kathayāmbabhūva ca ||1|| [upajāti 12]

[1] atha tasminn āśvināvaśeṣe labdha-viśeṣe yajña-yogyā-veśe vrajād bahiḥ pradēse sarva eva parvaṇā sāndrānanda-vrajā iva sa-prajāḥ vrajendrādayaḥ sambhrāntāśaya-prāyatayā carantaḥ surendra-yāga-yogam ācarantaḥ sthānādi-saṅceṣkriyamāṇān ādiśantaḥ sva-sva-vasatiṃ vihāya vasatiṃ bahir vasanti sma |

[2] tadā ca kadācid ekasyām sandhyāyām gocāraṇa-bhū-bhāgataḥ samāgataḥ saṅkarṣaṇa-sahacāritayā labdha-harṣaḥ sa-kutuka-tṛṣṇaḥ śrī-kṛṣṇas tadiya-caritam ālocitavān | tatraiva ca prabhūta-kutukākuta-sambhūtataḥ vasati sma |

[3] tad api ca yad api pūrva-pūrva-saṁvatsareṣu dṛṣṭam ity apūrva-dṛṣṭam na bhavati, tathāpi samprati praudhatāprakāśataḥ śatamanyuṃ prati manyuṃ janayan janakādiṣu praṇaya-kopaṃ jñāpayann ajñānata iva jijñāsāñcakre | yadyapi śataparva-pāṇir evaṃ garvāyate, ete gopālana-kāraḥ ke varākāḥ? nikhila-loka-lokapāla-pālakasya mama dakṣa-mukhyāḥ prajāpatayaḥ svīya-manvantara-pati-prabhṛtayaḥ pṛthivī-patayaḥ kamalajanma-janma-pradhānā munīśānā yajamānā virājantetarām iti, tathāpy ete mat-piṭṛ-puraḥ-sarās tatra bhaktim atiriktikurvanti iti |

[4] atha spaṣṭikṛta-gaurava-sauṣṭhavam antaḥ-kaṣṭa-parāmrṣtam pṛṣṭavān—

kathyatām vaḥ pitaḥ ko'yaṃ sambhramaḥ samupāgataḥ? |
yajñārtho yadi devaḥ kaḥ? pramāṇam kim, phalam ca kim? ||2|| [anuṣṭubh]

[5] vrajeśvare tu jñāna-pūrvaka-praśna-vijñānatas tad-abhiprāyam prāyaḥ pratipadya sadyaḥ prativacanam adattavati, punar lālyatocita-bālyato dīnatā-dhīnam ivovāca—

yathā vidhātum bhavatām tathā śrotum ca naḥ sprhā |
ubhayeṣāṃ yatas tatra viśeṣāśrayatā-sthitiḥ ||3|| [anuṣṭubh]

[6] atha, kim asmābhir vyaktam vaktavyam gotrabhit-satram prati, kim vāyam vatsaḥ pratipatsyete iti vicikitsati tāta-pāde tad eva kiñcid atiriktam vyaktam iva kartum

icchati sma | [7] yathā ca, tāta, sarvatra nipuṇānām vaijñānikānām bhavatām putrā
vayaṁ na tāvad gocāratā-mātra-paryavasita-paryālocanāḥ, kintu kiñcit kiñcij jñāna-
nītim dharmā-rītim api pratipadyāmahe iti vyañjanayā mañju vadati sma—

sarva-kṣetra-prājña ekaḥ parātmā
tasmin jīvāḥ santi naivātibhinnāḥ |
etad-vijñāḥ sādhaso vidvad-ijyās
tasmād eṣāṁ gopanaṁ naiva yuktam ||4|| [śālinī]

yoginām matam etac cen nītir apy avadhāryatām |
udāsīno'rivad varjyaḥ suhr̥d ātmaiva sammataḥ ||5||
yady eṣa panthā dharmasya so'pi nāsty avicārataḥ |
tatra yad viduṣaḥ siddhir bhaven nāviduṣaḥ kvacit ||6||
dharmo vaidika eveṣṭau laukikaḥ kvāpi dṛṣyate |
bhavadbhiḥ kas tayor eṣa viśeṣatvena sammataḥ? ||7|| [anuṣṭubh]

[8] tad evaṁ sva-sutasya suparva-pati-māna-carvaṇāyāvīrbhavantaṁ sarva-mata-jñatā-
garvam akharvam ālocayann, apūrvatayā bhāvanām kurvāṇas tena ca nija-
pakṣasyāpekṣaṇīyatām lakṣayann, idaṁ vraja-patir upakṣiptavān—

dharmo'yaṁ laukikas tāta yadyapi syād athāpy asau |
yuktatvād api cāmnāyād āmnāyaja iveṣyate ||8||
ya indro devatātra syāt parjanyaḥ sa tu sarvavit |
tasyārcaṇaṁ kulāyātam asmākaṁ ketanaṁ matam ||9|| [anuṣṭubh]

[9] kṛṣṇas tad etat karma karma-pradhānatayā varṇyamānaṁ tad uttaram ākarṇya
vāsava-hrāsa-vāsanayā karma-kāṇḍa-panḍitaṁ-manyānām matam anusṛtya devatā-
khaṇḍanam āha—

svataḥ karma-vaśād evādātum karmānusārīṇaḥ |
īśaś ced asti karmānugāmy asau kā nu devatā ||10||
sarvaṁ tad bhasmani hutam para-tantre yad arpaṇam |
gārhapatye hutam tat tu yad ātmātmīya-poṣaṇam ||11||
tasmād ābhīra-vaiśyatvād aghnyāsevā tu naḥ kṛtiḥ |
devatā yadi manyeta mantavyā sā tad-āśrayā ||12|| [anuṣṭubh]

[10] atha śatamanyor api parjanyaṭayā tad-āśrayatvam āśaṅkya sāṅkhya-saṅkhyāvatām
matāt pratyācacakṣe—

rajo-bhūr yavasādy-arthas tasmān nendro gavāśrayaḥ |
kintu govardhanākhyāna-kṣaunī-bhṛd yaḥ sa eva saḥ ||13||
nijājīvyatayā gāvaḥ kulāgatya ca bhū-surāḥ |
āśrayatve samakṣatvaṁ yānty ete na divaukasaḥ ||14|| [anuṣṭubh]

[11] tatra matāntaraṁ vitaṇḍā-panḍitānām matena khaṇḍayati—

āptavāg anumānam ca pratyakṣād eva gamyate |
tasmāt pratyakṣam eva syāt pramāṇam sarva-mardakam ||15||
tasmād gavām brāhmaṇānām adreś cārabhyatām mahah |
aindrair nirmīyatām seyam tri-karmī haviṣām kulaiḥ ||16||
homo yadi vidhātavyo vahnim uddīśya hūyatām |
āśrayaḥ sa hi sarveṣām pratyakṣaś cānubhūyate ||17||
atha viprāḥ prīṇanīyā dattvā dhenūḥ sadakṣiṇāḥ |
svabhāva eṣa bhavatām vidhi-kiṅkaratā nahi ||18|| [anuṣṭubh]

annam dattvā brāhmaṇādiśvapākānt-
ebhyaḥ śvabhyo'py atra gobhyas tṛṇāni |
kṣauṇī-bhartre diyatām annakūṭo
yasmād eṣo'py anna-kūṭābhidhaḥ syāt ||19|| [śālinī]

[12] tad evam śvapāka-śva-paryantebhyaḥ pradātavyam, na tu pākaśāsanāyety
abhipretya sarvān nirvacanekr̥tya pratyekam pravartayan prāha—

bhuktvā vastrālepa-veśān grhītvā
vipram vahnim gām parikrāmatādrim |
nātrāpy aṅghri-krāmitāvaśyakatvam
svacchandatvād yānam apy atra diṣṭam ||20|| [śālinī]

ye vā kratubhujo'py atra janās te syur janāv iha |
suparvāṇaḥ sumanaso nirjarās ca surā iva ||21|| [anuṣṭubh]

kim ca—

ādhyān-karaṇī subhagaṅ-karaṇī tadvat priyaṅ-karaṇī |
śrī-govardhana-pūjā-nāmnī vidyā parisphurati ||22|| [upagīti]
govardhana-giri-yajñāvajñā tu gotrabhit-pūjā |
andhaṅ-karaṇī palitaṅ-karaṇī nagnaṅ-karaṇy api ca ||23|| [upagīti]

[13] tad evam agrajamukham nirīkṣya mṛdu hasitvā punaḥ sādaram āha sma—

ity etan me bāla-bhāvena buddham
go-viprādi-prepsitam mad-dhitam ca |
yuṣmabhyam ced rocate tarhi śīghram
kāryam vighnaḥ syād vibhinna-praveśe ||24|| [śālinī]

sarvam yan-mānasam vācikaṁ vā
yuṣmadṛgbhiḥ sādhyate kāyikaṁ vā |
nityam tat tad dṛśyate man-nimittam
tasmād etan mad-dhitatvād vidheyam ||25|| [śālinī]

anunmattaḥ svataḥ sarvam vetti svīyam hitam pitaḥ |

no ced vetti na ca brūte brūte ced vetti niścitam ||26|| [anuṣṭubh]

[14] tad etad vipralambha-lambhanam apy akliṣṭa-varṇana-viśiṣṭam ākarṇya tan-
mukhaṁ ca nirvarṇya, tad eva savarṇair asavarṇair apy adhi parvam āgataiḥ sarvakair
nirṇinye | tathā hi—

preṣṭhaḥ kiñcid yad bravīti pratītim
sarveṣāṁ tad yāti nūnam rucim ca |
tac ced aṅv apy arhitam tarhi kim vā
vācyam tasmāt te'py amanyanta tadd hi ||27|| [śālinī]

[15] tad etad avadhārya madhukaṅṭhas tv amukta-kaṅṭham parāmṛṣati sma, ced apy
ativedaḥ suvicāratā-naśvaraḥ so'yam anīśvara-vādaḥ kṛta-vakra-bhāva-cakra-śakra-
parābhava-kautuka-tātparya-mātra-pātratayā tena prayuktaḥ, kintu na pravṛtti-
virodhi-pātratayā; tathāpi tatra mitratāticitratayā labdha-nigama-visrabdha-sarva-
puruṣārtha-sārtha-śiromaṇi-rūpa-svarūpeṣu teṣu vraja-bhūpeṣu nāyuktaḥ | īśvara-
jñāna-gurubhir api tad-bhāvam eva pari sarvopari-purutā-parāmarśāt | yathoktam—

aho bhāgyam aho bhāgyam nanda-gopa-vrajaukasām |
yan-mitraṁ paramānandaṁ pūrṇa-brahma sanātanam || [BhP 10.14.32] ityādi |

[16] tataḥ kautuka-cāritayāpi tena yad vicāritam iva sampadyate, tad api pāramārthya-
varyatayā paryavasyatīty evam aho parama-maho-vara-kara-svabhāva-dhāraḥ so'yam
vraja-dharā-pati-vaiśa-janmā śāśadharāḥ iti |

[17] atha spaṣṭam cācaṣṭa—tatas tataḥ?

[18] snigdha-kaṅṭha uvāca—tataś ca dīpāvalīnāmānam amāvāsyām anu dīpāvali-bali-
kautukam pratipadya pratipat-prātas tu viśrambhataḥ paramāśrayatām āśrayamāṅair
amībhir yathā tena vihitam tathā vihitam |

[19] tatra ca mukhya-kalpa-kalpanāya vicitra-citra-vitāna-patākādibhiḥ sarva-sukha-
saṁvardhanasya śrī-govardhanasya kūṭa-maṇḍalam maṇḍayitvā, yathāvidhi
nirbandha-sādhita-sādhū-gandha-bandhura-pādyādi-prāgrya-sāmagribhir
abhisabhājya, tam abhi prājya-caraṇācalavad ājya-prāghāra-nirjharās citra-varṇa-
vyañjana-vyañjita-dhātu-rañjanāḥ, dugdha-taṭinī-saṅkaṭitā dadhi-taḍāga-saṅghaṭitāḥ
sampannam anna-kūṭāḥ saṅghaṭṭayya nikaṭād upaḍhaukayāmāsire | yeṣāṁ prāg-
bhāvenāpūpikam śāṣkulikam ityādi bhūyiṣṭha-niṣṭhāna-kūṭa-nāmnā sthānāny api
ciram āmnātāni |

nānā-vādyam loka-kolāhalādhyam
svargam bādham vyānaśe tatra satre |
yat tad deva-kṣmāpater āśvineyau
nirṇinyāte karṇa-śūle nidānam ||28|| [śālinī]

sṛṣṭeṣv adrer anna-kūṭeṣv analpaḥ

kṛṣṇākāraḥ kaścīd āvirbabbhūva |
alpīyastvaṁ kevalaṁ bheda-buddher
yasmāt kṛṣṇe kāraṇatvaṁ jagāma ||29|| [śālinī]

[20] taṁ ca prathamam vasundharādhara-śilā-sandhitaḥ samedhamāna-sphura-
dutsedham prekṣākāriṇaḥ samutprekṣāmāsuḥ—

pīta-śyāmā kiṁ prabhā? kiṁ taḍitvān?
kiṁ vā dhātu-dyoti-bhūbhṛd vibhāti? |
suṣṭhūttiṣṭhan kiṁ svid etad bakījin-
mūrti-vyūhaḥ sphūrtim atrātanoti? ||30|| [śālinī]

kāya-prāyata-bhājitāñjana-girir vastrāṇi sandhyābhrajid
vistāra-dyutimanti veśamaṇayaḥ sūryādi-jetṛ-prabhāḥ |
uttamsā vara-puṣpa-bhāra-balavac-chākhā-sahasrāṇy aho
yasya kṣmādhara-deva eṣa kurute netrāṇi citrāṇi naḥ ||31|| [śārdūla]

[21] tataḥ sa tu caturānana-cāturī-cālana-caturaḥ kṛṣṇa-nāmnā madhuraḥ sa-
praśrayaṁ papraccha—bhagavan, ko bhavān? iti |

[22] devas tu nirghoṣa-nibha-ghargharita-svareṇābhra-bhramam prathayann, arthena
tu tam anyathayan vacaḥ pracārayām āsa, pūrvitākharvavat-parvan! parvataḥ so'yam
aham asmi iti |

[23] tad etad avadhārya devāry-amitraḥ śrīdāmādi-mitraḥ sva-bhujau prasārya
visphūryamāṇa-kolāhalānargalam gopa-vargaṁ nivārya, namaskāryaḥ khalv asau
yasmāt karuṇā-vyagrata-jāgran-mahā-vigraha-samagra-vigraha-prakāśa-grahilatayā
pratyakṣa-pratyayam eva sa eva devaḥ pratyavaruddhavān iti sarvān praty akharvām
vācam uvāca |

[24] uktvā cākhaṇḍa-daṇḍavan-natiṁ kurvati sahasa-smita-pūrvaje tasmin vismita-
manasaḥ sarva eva prati parvataṁ tathākurvata | kṛtvā ca śraddhayā baddhāñjaliṣu
tadāvaliṣu sarva-sukha-varadhanāḥ sa govardhanaḥ punar uvāca—

nānya-devavad asmākam
bhedaṁ yuṣmad vicakṣmahe |
tat paśyata bhaved dattam
pratyakṣam bhukṣmahe vayam ||32|| [anuṣṭubh]

[25] tad etad uktvā ca—

annāny ādhaka-koṭi-taṇḍula-kṛtāny ādāya tad-vyañjanāny
apy eṣa pratikūtam eka-kavala-prāptānam ādat tathā |
madhyaṁ madhyam anuprakṣya tu yathā nīram piban palvalān
kuṇḍāny āsu sarāmsi kiṁ ca sarito ninye kṣayam sarvataḥ ||33|| [śārdūla]

yadā grāsāya sa karaṁ prasārayati cāgrataḥ |
tadā sarve dravanti sma sarvataś caṭakā iva ||34|| [anuṣṭubh]

madhye-kṛtya vyañjanāny anna-kūṭam
grāsam grāsam pāṇinā dakṣiṇena |
tarjanyaśāv uddiśan vāmayā tam
śakraṁ lolat-prānta-gatyā jahāsa ||35|| [śālinī]

doṣṇas tasyāśv atiparimiti-grāsa-hetoḥ prasāre
cākuñce ca sthagita-haritaḥ prāpta-tat-tad-gatīnām |
akṣṇām āsīd vraja-kula-bhuvām citra-vṛnde'pi citram
yat kvāpy ekaṁ na kila gaṇitam siktham ekaṁ sthitam na ||36|| [mandākrāntā]

atarīṭṛnyata grāsān bhūbhṛd-bhūbhṛd yathā yathā |
acalīkḷpyatāpy uccair māṁsalāya tathā tathā ||37|| [anuṣṭubh]

tatra ca—

bālā bhītim yauvanonmatta-cittā
hāsam vṛddhās citram arhās tu bhaktim |
yātā ye ye teṣu sarveṣu devaḥ
śuddhām tuṣṭim kautukitvād babhāja ||38|| [śālinī]

dūrād dūrāt pūram ādāya vārām
vaktram śāsvat kṣālayann adridevaḥ |
ṣṭhivann uccaiḥ pṛṣṭha-deśe samantād
vṛṣṭim kurvan śampa-sṛṣṭim cakāra ||39|| [śālinī]

gaṇḍūśāṇām antare vaṁśa-daṇḍair
dantāntargāny anna-piṇḍāni kuñcan |
udyan-mūrtis tatra śailādhidevaḥ
pūrtim kurvan prāṇa-bhājām sasarja ||40|| [śālinī]

tāmbūlānām vīṭikāḥ koṭi-kharvaṁ
kūṭi-kurvaṁś carvayan garva-phullaḥ |
prānta-cchāyā-maṇḍalāś caṇḍa-raśmiḥ
prātar yadvat tadvad āsyam cakāra ||41|| [śālinī]

jātam nīrājanasya kṣaṇam anu nikhilā moham āpur yad etat
tasmin drāghīyasi syāt katham iti vividhād dhvasta-cittā vicārāt |
kṛṣṇas tv alpaṁ vihasya pratividhim akarot kalpitād yantra-bhedād
yasmin dīpāḥ sahasraṁ talam upari ca te cālyamānā virejuḥ ||42|| [sārdūla]

[26] atha sarvam icchan anvicchan pratīcchann api girir ayam aho girim karotīti
nidhyāya, mūrdhani baddhāñjalitayā sarvasmīn apy ūrdhvam sthitavati, sarvato'pi
varān varān viracayyātarkitam antarhite parama-hite tasmīn, akhaṇḍa-daṇḍavat-
praṇāma-pūrvam atra dvitva-kṣaṇam citram iva sarva evāsīt |

[27] avahite ca bahir-arthe śrī-harir asau sarvān parvata-parvāgatān praty uvāca—

aho kalayatācalaḥ karuṇayātma-rūpaṁ mahad
vahas-prakāṣatām bhajann akhilam eva bhūṅkte sma saḥ |
anādara-kṛtāmayaṁ dalayitēti sambhāvyate
purandara-bali-grahād atibalī tathā tarkyate ||43|| [śikhariṇī]

[28] tataś ca sarvo'pi visrabdhaḥ parama-prema-bhājana-go-sabhājanam ārabdhavān |
yat khalu—

gobhir gopā mithaḥ syuḥ pratipada-dayitās tatra nanda-vrajasthās
tatra śrī-nanda-rājaḥ svayam ayam upamā tatra tatrāsya putraḥ |
yady evaṁ tarhi govardhana-mahasi tad-abhyarcane te gavādyāḥ
kiṁ varṇyāḥ kintu nirvarṇanam anu paramaṁ jñeya-bhāvaṁ prayānti ||44||
[sragdharā]

tathā ca,

labdhārcās cāru-veśaiḥ śavalita-vapuṣaḥ prāpta-bhogāvalikā
vatsaiḥ pṛktāḥ pramodaṁ pṛthutaram abhajan dhenavaḥ satyam eva |
kintu śrī-kṛṣṇa-dṛṣṭi-pramada-valayitā yarhi tarhy eva no cet
kecid yadvad bhajante madhura-vidhurataḥ saṁskṛtaṁ ṣaḍavādi ||45||
[sragdharā]

[29] tad-dṛṣṭi-puṣṭikṛtās tu—

svaṛṇa-nirmita-viṣāṇa-surūpā
rūpya-saṁvṛta-khurā dhṛta-hārāḥ |
kiṅkiṇi-prakara-jhaṅkṛti-yuktā
naicikī-nicitayo rucim āñcan ||46|| [svāgatā]

[30] tatra gopāḥ śrī-gopālādi-gopāla-satkṛti-camatkṛtim adhigamya, vidhim anugamya,
citrakāṅga-nibha-citrātiramya-vastrāvṛtāṅgatayā tarṇakam ākramya, kautukato gāḥ
sambhramya, taj-jāta-hāsa-kolāhalād viramya, grāsa-viśrāṇanena tā viśramya,
parikramya, praṇamya, cācaryāṁ vāryam ācarya, vitāna-vitānenāgnim paricarya,
pradakṣiṇāvartatayā vartamānaṁ ca taṁ pradakṣiṇaṁ viracayya, bhūṣaṇa-nivaha-
mahitānāṁ purohitādīnāṁ pūjanam api pūrayāmāsuḥ |

[31] tatra śrī-gopāla-pūjā, yathā—

snānīyāmsuka-citrakādi-surabhi-srak-kuṇḍalādyāṁ yadā-
ścaryāṁ tatra muhuś ca toṣa-rahitās tat-tat-parivartataḥ |
tad govardhana-pūjanāṅga-paśupābhyarcānu kṛṣṇārcane

tātāmbādi-tadiya-bāndhava-janā nāntam cirād aiyaruḥ ||47|| [śārdūla]

yathā kṛṣṇas tathā rāmo rāmo yadvat tathā sa ca |
vrajesāyor nātra bhedas tan-mitreṣv api tad-dṛṣoḥ ||48|| [anuṣṭubh]

[32] go-sambhramaṇam, yathā—

yadā mudā yāti hariḥ parokṣatām
gavām, tadā tā nija-vatsa-kṛṣṭitaḥ |
vyagrībhavanti sma yadā samakṣatām
yāty eṣa yānti sma tadā tad-ātmatām ||49|| [upajāti 12]

[33] hāsa-kolāhalo, yathā—

ākṛṣṭe vatsa-vṛnde kila-kilita-ravair mātaro rambhamānā
dantair ākarṣakāms tām vyathayitum abhito dhāvanārtā yadā syuḥ |
hāsam kolāhalādḥyam kalayati nikhile tarhi kṛṣṇānanābjam
jīyād udbhāsa-hāsa-drava-madhu parito mādanam yad vavarṣa ||50|| [śārdūla]

[34] go-grāsa-viśrāṇanam, yathā—

gopā ūcuḥ kṛṣṇa go-grāsam etam
hastāmbhoja-sprṣṭam īṣat kuruṣva |
tat saugandhya-prāpta-sandhānam enam
gāvaḥ suṣṭhu prītitaḥ svādayante ||51|| [śālinī]

[35] go-viśramaṇam, yathā—

govardhanācala-mahasy ayutādi-yūtha
go-rodhanāya paśupā nahi tatra śekuḥ |
phutkāra-keli-kalayā muralī murārer
āsīd alam yad asakau guṇa-koṭi-kalpā ||52|| [vasantatilakā]

[36] go-parikramaṇas tu śrī-kṛṣṇenettham ādiṣṭam—

na bhavati bata bahulānām atibahulānām parikramaḥ sadyaḥ |
ity ekasyā vyakteḥ kriyatām yasmād aśeṣagā jātiḥ ||53|| [gīti]
tatra pradakṣiṇī-kāryam ekam vṛddham gavaurasam |
mūlārādhanataḥ sarvārādhanam vibudhair matam ||54|| [anuṣṭubh]

[37] goṣu praṇāmātmikā bhaktis tu teṣām varṇanāya nābhyaṛṇatām anveti, yataḥ—

bhaktaḥ svabhāvāt kila gopa-lokaḥ
śrī-nanda-lokas tu tato'pi goṣu |
asyātha govardhana-yajña-yoge

yogeśa-durgā-namanākhyā-bhaktiḥ ||55|| [indravajrā]

[38] ācārya-varaṇa-lakṣaṇam api vilakṣaṇam eva tatra | yataḥ—

svayam āvriyatācāryas tatra nādyavad arthitaḥ |
yatra suṣṭhu sitaṁ yaṣṭuś cittam tatraiva tasya ca ||56|| [anuṣṭubh]

[39] home ca—

govardhana-mahā-yajñe hutabhug-vyājatas tadā |
hareḥ pratāpa evendhāñcakre śakra-pratāpanaḥ ||57||
yadāgnir dakṣiṇāvarto yajñe jajñe tadā janaḥ |
sarvaś ca dakṣiṇāvarta-parivartam avartata ||58|| [anuṣṭubh]

kṛte satre vastraṁ tilakam atha carcām avayava-
prakārāṅkāraṁ sakalam idam apy uttamatamam |
dvijebhyaḥ prāyacchal laṣita-laṣitaṁ śaśvad anugān
mudāvādīd yasmin dada dada damātraṁ vrajapatiḥ ||59|| [śikharīṇī]

divya-dātavya-sambhāre vraja-rājena yojite |
parikṣakās tatra paraṁ tat-parikṣakatām yayuḥ ||60|| [anuṣṭubh]

[40] yad anu sarve'pi prāṇinaḥ priṇate sma | tathā hi vandi-jana-vandanam,

arthena goduhān nandād arthena ca sadārthinām |
vadānyaś ca vadānyaś ca vadānyaḥ ko bhaved ataḥ? ||61|| [anuṣṭubh]

[41] kintv ayam atrātīśayaḥ—

annāt pūrtir abhūd galāvadhi nṛṇām govardhanādrer makhe
sarva-prāṇa-bhṛtām tathāpi hṛdayam nāpūri tatrāṅv api |
yasmin snigdham abhūd aśeṣa-diviśad-vṛndaṁ yadapy atra bhoḥ
paśyāścaryam athāpi hanta gatavān saṅkrandanaḥ śuṣkatām ||62|| [śārdūla]

[42] atha tad evaṁ vipratrākṛta-satrādikāḥ purohita-hita-sahitaḥ śrī-vraja-yuva-rāja-
mahitaḥ sa khalu vijñānām samājaḥ puraskṛta-vraja-rājas tad-yajñāvaśiṣṭam param
aviśiṣṭam annam upabhujya, veśa-viśeṣam samyujya, gīta-nibaddham sa-śraddhatayā
hari-caritaṁ prati rasan hasan, viśvasan, lasan, parito govardhanam paricakrāma |

[43] yathā ca prathā śrī-viṣṇu-purāṇe [5.10.45]—

dvijāmś ca bhojayāmāsuḥ śataśo'tha sahasraśaḥ |
gāvaḥ śailam tataś cakrur arcitās tāḥ pradakṣiṇam ||

[44] tatra pūrvāparībhāvo, yathā--

dhenavo hari-balādayo dvijāḥ
svāmināḥ parijanā guru-striyaḥ |
nūtna-yauvata-śatāni dāsikāḥ
śreṇi-mukhya-janatās ca cakramuḥ ||63|| [rathoddhata]

ākraṣṭum pratidiśam atra netra-mīnān
vādyādi-prakaṭana-dhīvarā naṭādyāḥ |
kṛṣṇasya prathita-guṇāli-gīta-jālam
tanvānāḥ punar iha dhīvaratvam āpuḥ ||64|| [praharṣiṇī]

[45] tatra gopāṅganānām gānam ca, yathā-- yatra praśnamayam ardhham ekasyās
taduttaram ayam tu bahūnām—

giri-pūjeyam vihitam kena? araci śakra-padam abhayam yena |
giri-pūjeyam vihitam kena? pūtanikā sā nihata yena ||
giri-pūjeyam vihitam kena? tṛṇāvarta-tanu-dalanam yena |
giri-pūjeyam vihitam kena? yamalārjuna-tarum udakali yena ||
giri-pūjeyam vihitam kena? vatsa-bakāsura-hananam yena |
giri-pūjeyam vihitam kena? vyomāghāsura-maraṇam yena ||
giri-pūjeyam vihitam kena? kāliya-damanam kalitam yena |
giri-pūjeyam vihitam kena? khara-pralambaka-śamanam yena ||
giri-pūjeyam vihitam kena? dava-yugmam paripitam yena |
giri-pūjeyam vihitam kena? trasyati kamsaḥ satatam yena ||iti|| [65]

[mātrāsamaka x15]

kintu—

tadaiva guṇinām guṇā vividha-kautukāny apy aho,
mano-haraṇam āvahan vraja-nivāsinām sarvataḥ |
yadāgharipu-vaṁśikākala-tuṣāra-kānti-tviṣā
jaḍīkṛta-śarīratā bhavati tam tu kālam vinā ||[66]|| [śikhariṇī]

agre kāncana-ratna-śṛṅga-valitā dhenv-ādikāḥ sarvatas
tāsām gopa-tatīr vidhāya sakhibhiḥ sārddham hariḥ sāgrajaḥ |
dīvyad-divya-suvarṇa-varṇa-vasanād udgacchad-aṅga-prabhāḥ
kanyā-kuṅkuma-yuk-karāṅka-vilasat-pṛṣṭhaḥ sphurad-veṣavān ||67|| [śārdūla]

sad-gandhāruṇa-cūrṇa-rocana-tanur yaṣṭim nabhasy utkṣipan
grhṇamīś ca pratikūla-gāmi-dhavalā vidrutya saṅkocayan |
hāsam kṛḍanakam mithaḥ karayutim samvāditām vāditām
kurvan vādita-valgu-veṇu-paritās cākṛama govardhanam ||68|| [śārdūla]

[yugmakam]

yadā harir yatra gatim vilāsataś
cakāra mandam laghu vā yadṛcchayā |
tadā dṛśaḥ sarva-janasya tām daśām
tatrāyayuh sūtra-niyantritā iva ||69|| [upajāti 12]

[46] tad evaṁ bahula-kutūhalataś cālam cālam amī gopa-grāmaṇyas tad eva ramaṇam
yajña-dhāma samāgama paramānandād vāṇinī-prabhṛti-kṛta-nṛtya-vādyā-gīta-
grāmiṇīm yāminīm viśrāmyanti sma | prātaś ca dvitīyāyām ahimakara-kanyāyā
mahima-śravaṇataḥ praṇatatayā tasyām snānam ācarya nikāyāyām evāgacchanti sma |

[47] tasyām ca bhrāṭṛ-dvitīyāyām bhrāṭṛbhiḥ praśastena bhaginī-hastena bhoktavyam
iti parama-dhanyābhir upanandādi-kanyābhir mitho milantībhir nimantritau praṇaya-
yantritau tatra sa-tṛṣṇau ca rāma-kṛṣṇau saha caraṇa-nikareṇa saha bhojana-kareṇa saha
maham arocayātām |

[48] tad evaṁ vṛtte vṛtte, kṛṣṇasya samunnaddhatā-bandhayā kuhanayā mad-yajña-
pratyūhanam idam ity ūhamānaḥ śakras tu vakra-bhāva-cakratayā cukrodha | [49]
kṛṣṇena tasya yā gūḍhāpi khaṭvārūḍhatā tarkitā, sā katham anyathā samparkitayā
varteteti vyaktikartum iva matsaratas tat-sahita-viśva-mahita-śrīman-nandādi-nindā-
pūrvakam saṁvartaka-meghān vraja-vighātāya pravartayāmāsa | tataś ca—

kauveryām pūrvam āsīt kim api hima-marut kālīmā meghaleśaḥ
śampā-nirghoṣa-vīpsā-spr̥g iti paśu-kule goṣṭham evāśu nīte |
gopādyā durnimitta-prakara-kalanayā kṛṣṇam āvṛtya vṛttās
tan-nirdeśāt tam ādrim sapadi parigatās tasthur ūrdhvaṁ nirīkṣya ||70||

[sragdharā]

[50] nirdeśā, yathā--

indro yadi mahā-vṛṣṭim naṣṭa-sṛṣṭim taniṣyati |
tad-aṅgīkāri-girirāt kṛpām sāṅgīkariṣyati ||71|| [anuṣṭubh]

[51] upatyakām upetya, tam vighnam nighnam kartum ādrim upaghamam kṛtvā
kṛtādhiṣṭhāne tu goṣṭhe goṣṭhendra-tanaye ca samayam pratipālayati—

ghaḍad-ghaḍad iti dhvana-daghana-ghatābhisaṅghaṭṭanaiḥ
kaṭhora-kuṭha-kuṭṭakaiḥ kuṭila-vāyubhiḥ kuṅṭhite |
prakoṣṭha-kuṭa-kuṭṭimā-vaṭa-taṭādi-maty ujjhite
jane prakāṭam āṭa sā prathita-dhr̥ṣṭi-vṛṣṭi-prathā ||72|| [pṛthvī]

dhārāḥ śakra-dhanur vimukta-śaratām tanvanti varṣopalā
vajratvaṁ bata vajra-pāta-nicayāḥ sūrya-prapāta-bhramam |
ittham duḥkhitayā harim gatim ite goṣṭhe sa govardhanam
haste'dhatta yathā na kena ca tadā śaktam darāpy ūhitum ||73|| [śārdūla]

[52] tad evaṁ meghānkare purandare niviḍiṣa-varṣādinā bhayaṅkare cārtīnkare ca jāte
kṣemaṅkaraḥ sa murāriḥ purā hy evaṁ parāmamarśa—

indraḥ svairābhimānī mayi mad-anugate cāvamānī tataś ca
svāntān medūra-mānī tad amum anu mayā māna-bhaṅga-prasaktaḥ |
goṣṭham mad-gaty-aśeṣam mama mad-anugatasyāpi mud-bhṛd-viśeṣam
mac-citte sāvaśeṣam tad idam atha mayā prāṇa-sāmyena dhāryam ||74|| iti |

[sragdharā]

samajani halinā na harer giri-dhṛti-sambhrama-vaśena saṁvādaḥ |
tad api paraspara-hārdā- jñānaṁ tasminn ajījanat tam iva ||75|| [gīti]

[53] taṁ nagam unnayamānaś cāsau romāñcataḥ sūci-nicaya-nicita-sarvāvayavān iva
nicāyann, amūla-bhīru-māthurābhīra-jāti-jātīya-gambhīra-madhura-svara-vikasvara-
dūra-bhū-vibhūti-hūtibhir ūrjita-garjitādi-garvaṁ sarvaṁ kharvaṁ vidhāya
priyaṅkaratayā vyaktam uktavān—

[54] yatra khalu muhur api he-śabdaḥ plutatāpluta evāsīt | tathā hi—amba he, mā
vilambasva | tāta he, atraiva yūyam āyāta | ārya he, sarvān ādāyāgaccha iti prabhṛti |

[55] tad evaṁ balarāmeṇa balenāntikam ānīteṣu teṣu punar ūcivān—

pitar na kuru sambhramaṁ janani nārtim āvartaya,
praśāmya suhṛdāṁ tate mama tu ko'pi nātra śramaḥ |
yato giri-varaḥ svayaṁ karuṇayā kare māmake
samutpatana-lilayā sa varivarti tūla-prabhaḥ ||76|| [pṛthvī]

kiṁ ca,

bhūbhṛd-garte'py atra niśreṇi-yukte
sthānaṁ paśyann asmi pātāla-kalpam |
vistīrṇo'bhūd adrir ity antar-ambhaḥ-
saṅgātīte no nipatyādi cātra ||77|| [śālinī]

[56] punaś ca teṣāṁ bhāvāntaraṁ vibhāvya sva-kartṛka-dhāraṇam apy ardhm
aṅgikṛtya bhaṇati sma—

mātar mantraṇayā mā mām nivartayata sattamāḥ |
udasto yena tad-dhastād dhvastaḥ syād girirāṭ katham? ||78|| [anuṣṭubh]

kiṁ ca—

mā vilambadhvam atyartham yuṣmad-duḥkhena kampratām |
mayi gacchaty adripatīḥ patitā viśata drutam ||79|| [anuṣṭubh]

atha paśupa-janas tadīya-hārdād
drutam aviśan nikhilas tadādri-garte |
nahi śaraṇatayā kadācid enaṁ
sa bhajati kintu tad-eka-tarṣi-buddhyā ||80|| [puṣpitāgrā]

tataś ca—

suvinyasta-niḥśreṇi-labdha-praveśam
maṇi-śreṇi-vidyotamāna-pradeśam |
gṛhasyeva ratnāṅga-bhitti-prakāraṁ
tad-ūrdhvaṁ ca tat-tūlya-śobhā-pracāram ||81|| [bhujāṅgaprayātā]

sukha-sparśa-many-ācita-kṣauṇi-bhāgam

samastāvakāsārha-sandhā-vibhāgam |
yathāpekṣa-vibhrājita-svaccha-nīram
sukhākāri-dharmāñci-nīcaiḥ samīram ||82|| [bhujāṅgaprayātā]

kare svasya vāme tu vāme vasantaṁ
giriṁ līlayāspr̥śya santaṁ hasantaṁ |
tadiyāntar-udyan-mahā-kuṭṭima-sthaṁ
hariṁ hāri-rūpādibhiḥ prāg-avasthaṁ ||83|| [bhujāṅgaprayātā]

dadhad-veṇum ānamra-hasta-pradhānaṁ
kadācin mudā sakhyur amse dadhānam |
dadarśa praharṣaṁ satarṣaṁ sabhītiṁ
vrajāvāsi-loko yayau cātirītiṁ ||84|| [bhujāṅgaprayātā]

govardhanādris tatrāsīd ratna-citraṁ mahā-gṛham |
harir yatra harid-ratna-stambhatārambhi-vibhramaḥ ||85|| [anuṣṭubh]

api ca—

vilasati maṇi-daṇḍa-śrīr mukundasya bāhus
tad-upari parito'pi cchatra-tulyo girīndraḥ |
pratidiśam iha muktā-dāmavad vāri-dhārā
vraja-sadana-janānām pratyutābhūd vibhūtiḥ ||86|| [mālinī]

[57] tataś ca sahasā rohiṇī-sahitā vrajeśa-gṛhiṇī taṁ pārśvayor gṛhītavatī | tad idaṁ
varṇibhir nirvarṇya varṇyate sma, yathā—

mātr̥bhyāṁ pārśva-yugme dhṛta-tanur asakṛṇ mr̥jyamānānanābjah
pitṛādy-ātmiya-vargaiḥ sa-pulakam abhito vikṣito'tarkya-karmā |
so'yaṁ smerābja-netraṁ kalita-taṭa-kalā-hastakaḥ savya-hasta-
nyasta-kṣauṇī-bhṛd uccair jaya-jaya-ninadānviditaḥ krīḍatīva ||87|| [sragdharā]

govardhana-dharasyāgre vilāsān vyañjato balaḥ |
kṛtsnān utsāhayaty eṣa nāṭye vā naṭa-nāyakaḥ ||88|| [anuṣṭubh]

[58] tad evaṁ sati—

mahā-vṛṣṭir garjaḥ khara-hima-pavanaḥ sphūrjathur dhvāntam abdas
tathā vajrīty evamvidha-vividha-gati-kleśa-hetur bahir yaḥ |
tam antar nirvarṣaṁ madhura-nigaditaṁ cāru-vāyuh pragītaṁ
marīciś citraśrīr ajitagiribhṛd ity āptaśarma vyakārīt ||89|| [śobhā]

nṛtya-stotra-pragītāny aticaṭula-naṭādy-arthinām dāna-caryā
varyāṇām svasti-pāṭhaḥ śruti-samaya-vidāṁ krīḍitaṁ bālakānām |
garvāt kharvākhilānām iti sakalam abhūd yasya tu prema-jātaṁ
sa śrī-govardhanādri-pravara-dhara-karaḥ kaṁ na toṣaṁ pupoṣa? ||90||

[sragdharā]

gurau namrā tulye smita-yug anupālye dhṛta-jalā
kvacil līlālolā maghavati tu vakrā bata satī |
dhṛtādrer dr̥ṣṭis tat tad anu guṇam artham vidadhati
kriyām anyām tasya svam anu punar-uktām akuruta ||91|| [śikhariṇī]

giridhara-vadanendo raśmi-pīyūṣa-dhārām
pibad iha paśu-jātam sapta-rātrin-divāni |
kṣudham api sa-tṛṣam tan nāyayau tarhi tasya
praṇayi-jana-gaṇānām kim bruve na bruve kim? ||92|| [mālinī]

śrī-mukhena janatā sudhā-rasair
asya bhūdhara-dharasya pūryate |
evam apy avayati tadā prasūs
tan muhur bahu-rasair apūrayat ||93|| [rathoddhatā]

saptāhar-nīsa-nirmitā giribhṛtā ye ye vilāsās tadā
tān kalpair api saptabhiḥ kathayitā śeṣo'pi nāśeṣataḥ |
evam ced vacanair amūms tri-caturaiḥ sac-cāturī-varjitaḥ
tūrṇam varṇitavān kavīḥ svayam asau durbhūya dodūyate ||94|| [śārdūla]

[59] tad evam atra prastāve labdhāvasthāne, tatra śakras tu duṣṭa-kramam
anuṣṭhitavān—

[60] prathamam tāvat prathamānena vātena vātena te pralayaṁ gatā iti sandihya,
tadaiva tad-daivata-śatam eva tatra prabhūta-dūtatayā prasthāpitavān | tat tu tasmād
atisatvaram āgatvaratayā tad abhīṣtam pratyācaṣṭa | tataś ca balārātir balāt pravartita-
prasāreṇa jalāsāreṇa tad-vilāpanam pratītya ca satyatā-pratipattaye jalada-devān eva
tad-vārtāyām vartayāmāsa | vartitās ca te tad-vīkṣitena pathā pratyāgatya yathā-pūrvam
tat pratyāśā-padam pratyākhyāya sthitavantah | tataś ca paramam apūrvam matvā,
manasy atīva dhūrvaṇam gatvā, ghanāghana-br̥mhaṇaḥ sa ghanāghanaḥ sva-vāhanam
ghanāghanam krodhād ankuśena maṅkṣu jaghāna | hatvā ca kiñcid agrato gatvā
satvaram airāvatiya-vahnim ahni cāpahnuta-netra-vīryam vikīrya dūtyāya tad-devatām
avatārayāmāsa | sā ca tato nivṛtya pravṛtty-antaram nivedayāmāsa—deva,
paramāścarya-caryeyam avadhāryatām, yat khalu sa eva bali-bhojana-valita-balaḥ sann
acalaḥ samyag utpatann ivāvalokyate |

[61] indra uvāca—dr̥ṣyatām kīdr̥śam anantaram antaram jātam? labdha-śokaś ca
vraja-lokaḥ kutra vā sa-putraḥ prayātaḥ?

[62] atha sarve yathājñāpayantīti vidrutya punaḥ saṅgatyā samhatya pratyabhāṣanta—
sarvadaiva sarva-daivata-mānya! śatamanyo! manyāmahe te sarve śata-parva-sagarbha-
vidyud-vahninā pralīnatām eva nītāḥ, yad bahir na hi vilokyante |

[63] indra sa-harṣam uvāca—āyuṣmadbhir yuṣmābhir punar api nirūpyatām |

[64] atha tathā punaḥ saṅgatyā gaty-antaraṁ prathayāmāsuḥ—divīśvara, nādyāpi te naśvaratām prāptāḥ, pratyuta pātālatala iva giri-garta-tale praviśya tad diśantīvānanda-kolāhalaṁ kurvantaḥ pratiyante | acalaś ca svayam balānuja-hasta-nyasta-prāya-grāva-nikāya-maya-kāyatayā pratiyate |

[65] indra uvāca—lakṣayāmi | mayā pūrvam chinna-pakṣatir apy asau punaḥ kiṁ sa-pakṣaḥ sampannaḥ, yata eva garvavān sa parvataḥ sarvatas teśām akṣayāya pakṣapātam ācacāra? bhavatu nāma, tam enaṁ punar nihrādi-hrādinī-vahni-prahāreṇa saṁhāre vojayāmi, yena tadiya-tale valamānatayā labdhāvalepās te'pi tūrṇam eva cūrṇatām āśādayanti iti |

[66] tathā ca, tad-vajreṇa biddham vidhāya praṇidhāna-dvārā tad anyathā praṇidhāya, manasi kopa-prakopam ādhāya, muhur api tad eva sandhāya, vyarthatā-kadarthita-puruṣārthaḥ punar nūtana-dūta-gaṇam prahāpayann āha sma—are, nirūpyatām tirobhūya, bhūyaḥ kiṁ tatra citram iva vartate, yenāśaner api pracāraḥ sva-vyavahārād vyabhicāram sañcacāra |

[67] athāmī ca tathāgatya sva-pratyakṣam pratyāyāmāsuḥ—sutrāman, na tatra kutracid api dvi-trāṇy api patrāṇi srastāni dṛśyante, na ca kācit pipīdikāpi pīditā | tad evam yady uparitanam vṛttam parito vṛttam, tadā vilasita-raṅga-taraṅgāṇam antaraṅgāṇam vārtā tu dūre vartatām |

[68] atha tam nikhiloccam śiloccayam prati pratihata-nija-ṭaṅkatayā sa-śaṅkaḥ sa vajrapāṇir vismaya-lajjā-bhayāni sajjamś ciram eva tuṣṇimbhūṣṇutayā cintayāmāsa—ām, kṛṣṇākāram anu viṣṇur eva tatrāvīrbhaviṣṇutām āśasāda | katham vā sa ca parāt parājiṣṇutām āśīdatu, yaḥ khalv ahāryam api hāryatām āśādayāmāsa |

[69] atha tadānīm eva mūḍhaḥ, saṁjñayā śaṅkhacūḍaḥ, kaṁsa-sapakṣaḥ kaścid yakṣaḥ pratikṛṣṭam atitayātihrṣṭaḥ saṅgamyā praṇamyā ca provāca—mahendradeva, drumila-dānava-nandana-mahīndra-sadanād bhavat-padāravindaṁ vindamānaḥ so'yam asmi | sa hi parama-hita-sahitayā dundubhi-sandoha-nirghoṣam pratidiśam joṣayitvā bhavantam prati prīti-pariṇāmam praṇāmam nirdideśa sandideśa ca | tad idaṁ bhavadbhir yad etad anuṣṭhitam, tena parama-tuṣṭim āpannā vayam | yataḥ kṣudratama-nirmita-garva-kirmīrita-mahad-atikramaḥ samastasya ca duḥsahaḥ sampadyate | balād utpatana-līla-pipīlikāvad amūḍṛśam tad-diṣṭataḥ prāpta-diṣṭantatā ca dṛṣṭā | kiṁ ca, kiyad vābhīra-jātīnām yajamānatayā bhavat-prayojanam janitā? vayam eva hi nānā-yajñān anujñāpya bhavatsu santarpanam arpayiṣyāmaḥ |

[70] atha tad etad avadhārya sa deva-kula-nirdhāryaś camatkāram āśasāda, [71] yatraivaṁ cintām āpa—aho, śakrāśana-vyasanatayā mama buddhir na sadā śuddhim avaruṇaddhi, yato mitrāmitratā vaiparītyam parītya rīty-atikramam āpannavān asmi | tad etac ca, gotrabhid iti sva-nāma-sphurad-upaśruti-phalam iva mama pratibhāti | kiṁ ca,

garviṇaḥ suṣṭhu me yuktāpy eṣābhibhava-bhāvanā |

ātta-garvo'bhībhūtaḥ syād iti paryāyatā yataḥ ||95|| [anuṣṭubh]

[72] prakāśas tu sva-dāsān uvāca—bhavatu, nivartantām samvarta-vartanā megha-vārtāḥ | avarajanmāyam iti vrajarāja-tanūjam prati titikṣā-bhāja eva vyaṁ śikṣā-mātra-pātratām āsāditavantaḥ, na tu katham apy anyathā-bhāva-bhāvana-vyathām iti |

[73] atha yakṣam apy ādidesa, nijaṁ rājānam idaṁ sandīśa—[74] muhuḥ kopito'pi so'pi bhavāms tasmād bhayam iva bhāvayan vartata ity avadhārayata eva mamādhikaḥ krodhas tatra vardhate sma | yadi tad api tathyam syāt tadā vyaṁ yāthātathyam eva prathayiṣyāmaḥ: śatamanyoḥ sahasrākṣasya śatakoti-hastasya mamāpi kaḥ khalu khalatayānabhīpsitaṁ kurvīta? api ca—

tvaṁ puṇya-janasevya-śrīr devānām priyatām gataḥ |
so'py agre tvad-vidhānām syād bhojānām gopa-dāraḥ ||96|| [anuṣṭubh]

[75] tad etad anubhūya kupūyaḥ khalv asau dūyamāna-hṛdayatayā yakṣaḥ pratasthe, svena cānītam sandeśam pravāhe mūtritam ivāsthe |

[76] tad evam apadhvastaṁ-manyāḥ śatamanyuś ca śata-manyutayā vimāna-gatiṁ prati vimāna-gatiṁ āsādyā sadyaḥ sānuśayam saṁśayānatayā śayānatayā ca nijāntar-nilayam ayāñcakre | śābdikāṣṭakam anu viśiṣṭatayā ralayor vyatyayam ivāvetya, nirayam eva ca taṁ manyate sma | tathā hi—

vikṣeptuṁ vrajam aicchad eṣa pavanair vikṣepam āpa svayaṁ
varṣair dharṣayituṁ ca dharṣam agamad bādham vidaujā hṛdi |
vajrais tādayituṁ tathāpa śirasi sve vajra-tāḍyātmatām
sādhūtpāta-karatvam arjati viparyastā gatir yujyate ||97 || [śārdūlavikrīḍitam]

[77] tad evaṁ geha-guhām avagāhamāne kauśike—

atha dyavi divākaraḥ prakāṣa-bhāvam āta drutaṁ
diśaḥ sphuraṇam āgaman dharaṇir āpa vartma-prathām |
tadā ca nayana-śravaś-caraṇa-samhatiḥ prāṇinām
idaṁ nija-nijāśraya-trayam anu svavṛttim yayau ||98|| [pṛthvī]

niryāte megha-jāte harir atha paśupānākhyad uccair amuṣmān
niryāta prātta-grhyā dara ca dara-matiṁ mā kurudhvaṁ tvaradhvam |
yasmin gāmbhīrya-bhāji sphuṭa-vacasi ghanāḥ pūrvam apy asya kāntyā
bhūbhṛd-bhūtyā ca dhūtāḥ punar ahaha yayur garja-garvād vidhūtim ||99||

[sragdharā]

[78] atha tadāmreḍita-preritatayā vādita-bahula-kāhalādi-halahalāyamāna-kolāhalam ācarya haridāsa-varya-giri-hṛdayāyamāna-kuharāt tat-purata eva nirvrajan sa-go-samaja-vrajajana-samājaḥ sa-yaśaḥ-sneha-prasara-deha iva tasya virarāja |

gāvas tāvat purastād giri-vara-vivarāc cālyamānāḥ samantād

ārād apy antarantar giridhara-vadanaṁ draṣṭum āsan nivṛttaḥ |
yāsāṁ niryāpaṇāyāṁ muhur api tad alaṁ lokamānaḥ sa lokaḥ
stabdhī-bhāvaṁ prapannaḥ, para-vaśa-daśayā tatra vaiyagryam āpa ||100||
[sragdharā]

[79] atha katham api nirgiri-vara-vivaraḥ sarvaḥ parasparam anuyānaṁ parīkṣya
nirnimeṣatayā śrī-kṛṣṇa-niṣkramaṇaṁ pratīkṣya kṣaṇatas tad api nirīkṣya jīva iva
jīvana-nibhaṁ tam āsīdan punar atīva mudam avāpa | yataḥ—

svabhāvaḥ saundaryaṁ guṇa-garima-bhūmā mṛdulatā-
khila-vyāpi-premā giri-dhṛtir api svāvana-kṛte |
kramād ete dharmāḥ praṇayam anu sāndrikṛti-parā
yadīyāḥ so'bhyāgān nijadṛṣi gires tasya talataḥ ||101|| [śikhariṇī]

kintu—

yadvad utthāpitas tadvat kṛṣṇenādriḥ sa ropitaḥ |
dṛṣṭas ca sarva-lokena prakāras tu na lakṣitaḥ ||102|| [anuṣṭubh]

[80] darśanād anantaram tu,
atiśayitam avega-prema-dhārā-nimagnā
vivaśa-paśupa-lokā gotra-gartān milantam |
harim abhi parirambhādy-ātma-yogyam dadhānā
dadhur anu nija-lābhaṁ vyutkramaṁ ca kramaṁ ca ||103|| [mālinī]

gopyas tatra tu mānya-bhāva-valitā dadhy-akṣatādi-sphurad
bhavya-dravya-sabhājitam viracayāmāsur jita-svarpatim |
yadyapy evam athāpi mūrdhni ca karaṁ dhṛtvā tam āśīṣaṇ
samvitte tad idaṁ sa eva ya idaṁ hr̥dy anvabhūt karhy api ||104|| [śārdūla]

[81] śrī-vrajeśvarādīnāṁ milanaṁ tu śrīman-muni-varyeṇaivam varṇyate sma, yatra
cedaṁ suṣṭhutam anuṣṭup-chandasā svalpa-vadyam api padyam amṛta-sambhṛta-
kumbhavad akṣaya-rasaṁ prasūte—

yaśodā rohiṇī nando rāmaś ca balinām varaḥ |
kṛṣṇam āliṅgya yuyujur āśīṣaḥ sneha-kātarāḥ || [BhP 10.25.30] iti |

[82] tathā hi, ahaha, nava-navanīta-nīti-sukumārā kumāra-tanur iyam akharva-
parvata-bhārataḥ kīdṛg abhavad bhavati bhaviṣyati ca iti sneha-maya-sandeha-rīti-
bhītimantas te, tad etat kleśa-kulam asmad-vapur āveśam sandeśatayā prayāsyati ity
abhiprayanta iva, tam āśīṣyantas tatrāpy aviśvāsā iva, viśeṣād aśeṣāśīṣaḥ prayuñjānā,
nija-vaṁśam yaśasvatādi-yuktaṁ kurvānā iva, te tat-tan-nāmnā samāmnātās ciraṁ
bāṣpa-niṣpatti-bhitta-netra-vṛttayaḥ samvṛttāḥ |

[83] tatra yadyapi yaugapadyatas tūrṇam eva caturṇām milanaṁ samapadyata, tathāpi
prema-tāratamyam anukramya kṛṣṇāvadhāna-kramaḥ kramate sma yasmāt tasmād eva
tathā śrī-śuka-devaḥ pracakrame yaśodety-ādīnā |

[84] yatra jñāna-kriyā-śaktibhyām balaṃ valamānasyāpi baladevasya tādrśī sneha-
kātaratā niratā, tatra kimutāparasya | sa khalv apara eveti | tatra ca—

mātā sāsru mamārja vaktram abhitas tātaḥ śikhām asprśad
dvāv apy aṅgakuḷaṃ nibhālya paritaḥ papracchatuḥ śantamam |
mitrādyāḥ samavāhayann avayavān evaṃ vrajasthāḥ pare
pretyekānvitam eva sevanam adhuḥ prāṇā hi sarvasya saḥ ||105|| [śārdūla]

[85] atrāparāpi kautuka-paramparāvadhāryatām | [86] gate ca kaṃsa-pakṣe yakṣe yadā
sa khalu vṛddhaśravā vṛddhaśravastvam evātmānam pratimanyate sma, tadā
sāvahittham idam utthāpitavān—bho madīya-gaṇāḥ, samavadhīyatām | sa khalu
dānavārīr vārīta-mad-udyamatayā vipakṣavad ācarann api vairi-śamanatayā mayā
sahāyatayā niścitas tat-parikṣārtham eva ca tathā vibhīṣita ity abhinandanīya eva
bhavadbhiḥ iti |

[87] tataś ca sa-vraja-vrajarāja-nandana-niṣkramādy-anantaram—

divi deva-gaṇāḥ sādhyāḥ siddha-gandharva-cāraṇāḥ |
tuṣṭuvur mumucus tuṣṭāḥ puṣpa-varṣāṇi sarvataḥ ||106||
śaṅkha-dundubhayo nedur divi devādi-vāditāḥ |
jagur gandharva-patayo yeṣāṃ tumburur āditāḥ ||107|| [BhP 10.25.31-32]

tadā divi bhuvī sthitair vividha-vādyā-gītādibhiḥ
kṛta-stavatayā calan-mudita-gopa-vṛndair vṛtaḥ |
diviṣṭha-mahilā-jayi-prakāṭa-gīta-gopī-tati-
sphurat-parama-sampadaṃ vrajam agād vrajeśātmajaḥ ||108|| [pṛthvī]

gartam praviṣṭāḥ śakaṭādi-dadhya-
kṣatāntimārtha-pracitā yathā te |
tathā nivāsam punar āptavantaḥ
kiñcic ca nājñāsiṣur artha-nāśam ||109|| [upajāti 11]

[88] giri-gartān niṣkramaṇe yathoktam śrī-bādarāyaṇinā [gopyaś ca sa-sneham](#)
[apūjayan mudā dadhy-akṣatādibhiḥ](#) [BhP 10.25.29] iti |

gopa-rāja tava sūnur īdrśaḥ
śailam apy adhrtaḥ yaḥ svakān avan |
yaś ca śakram api ghātam antarāpy
uddhūtam vyadhita dūra-deśataḥ ||110|| [indravajrā]

dhṛtvā girim asau naikadhuratām āgataḥ param |
bhavatām jagatām cāgād api sarva-dhurīṇatām ||111|| [anuṣṭubh]

[89] tad evaṁ kathā-prathana-pūrvakam pūrvavan nija-nija-prayojanāya kṛta-vrajanāyām janatāyām anukṛṣṇam raveḥ samastam astam yāvat kṛta-vihārau sūta-kumārau punar api rajanī-sabhāyām sabhājītau nanditājītau babhūvatuḥ |

[90] tatra prathamataḥ parama-śreyasīm tat-preyasīm prati snigdhaṅṅtha uvāca—

svalpāpi lilā bhavadīyatām gatā
vistāram āyāti tathā bakīripoḥ |
rādhe vivektum nahi śakyate yathā
prathīyasi kā bata kā tanīyasi? ||112|| [upajāti 12]

[91] tām apy asmākam grantha-lāghavāya saṅkocayatām kaviṣu lāghavam eva paryavasyati | tathāpy akuṅṭha-buddhyā svayam eva sā bahudhā budhyatām | ity uktvā bhrātaram āha sma, ārya kathakācārya bhūyaḥ śrūyatām—

param girer eva satram hariṇā na prakāśitam |
kintu śrī-rādhikādīnām ānanendu-rucer api ||113||
yadā tu makha-sambhāraḥ kṛṣṇena vipulikṛtaḥ |
tadālaṅkāra-sambhāras tābhir apy urarīkṛtaḥ ||114||
yadā dīpālir ajvāli śikharam śikharam prati |
sa cāmūś ca mithas tarhi vyadrśyantāvṛta-sthalāt ||115||
yadā pravartitas tasmin bakahantrā girer mahaḥ |
prāvarti ca tadā tābhis tad-didrksā-mahā-mahaḥ ||116||
yadā samuditā jātā mahilā bhūmi-bhṛṇ makhe |
tadā tā muditā jātā hari-darśana-nīsciteḥ ||117||
kṛṣṇe saṁlāpam ācerur yadā vividha-subhruvaḥ |
tadārha-bodha-sadrśam drśam tās ca nyayūyujan ||118||
yadādrir janatā-drṣṭīm kṛṣṭavān prakāṭi-bhavan |
āśādhāma yayuḥ svairam tadāsām akṣi-pakṣiṇaḥ ||119||
yadā go-pūjanam kartum ārabdham sarvakais tadā |
tābhiḥ pratisva-dhenv-arcā-praśnāspadam akāri saḥ ||120||
yadā gopāla-pūjāyā maho vyaktam abhūd bahiḥ |
tadā mano-mahas tāsām vaktre vaktre vyalokyata ||121||
gopa-prṣṭham yadā drṣṭam kanyāpānyaṅkitam puru |
tadāsām pānayaḥ kṛṣṇam spraṣṭum utkaṅṭhitām gatāḥ ||122||
homa-kāle yadā kṛṣṇaḥ prāviśad brahma-saṁsadi |
hutam bata tadā tābhir mānasam virahānale ||123||
gireḥ parikrame yarhi vyavadhānam yayau hariḥ |
tadā tām vyavadhām eva girīyanti sma tat-priyāḥ ||124||
yaṣṭim yarhy utkṣipan grhṇan kṛṣṇas cakrāma tarhi tām |
drṣṭvā dūrād añjanāsrair bhānujā bhānujāyate ||125||
yadā yadā mitho rūpam draṣṭum āsīd asambhavaḥ |
gavānudrava-lakṣyeṇa sa tāsām madhyam adravat ||126||
dhenv-anudravaṇa-vyājāt sprṣan vavrāja yām hariḥ |
cillī-vallī-tāḍyamānas tayā sa stambham iyivān ||127||

yadā rādhām anu spr̥ṣṭīm dr̥ṣṭir asya gatā tadā |
 ayam sarvaṁ visasmāra kintu sasmāra tan-mukham ||128||
 yadā rātrāv abhūd vāsaḥ sarveṣām eka-dhāmani |
 tac-chabda-mātra-tāt-paryāḥ śrutitām tarhi tāḥ yayuḥ ||129||
 kṛṣṇāyās tu yadā kṛṣṇās cikrīḍa srotasi svayam |
 tadāmodiny amūs tasminn akrīḍann atidūrataḥ ||130||
 bhaginīnām gṛhe yarhi bhoktum abhyāyayau hariḥ |
 sakhya-lakṣyāt tadā tāsām sarvās tatrāpy amūr gatāḥ ||131||
 yathā-pūrvam yadā sarve pratisvam vāsam avrajan |
 tadā kārā-gṛhe hanta menire tāḥ punar gatim ||132||
 yadā samvarta-meghās te prāvartanta tadā tu tāḥ |
 akāmayanta kṛṣṇāya sva-svaccha-trāyamāṇatām ||133||
 yadā suhr̥dbhiś chatrādyair lālitaṁ tam alokayan |
 svāṅga-bhetrīm amūr vṛṣṭim tadā saudhīm amaṁsata ||134||
 vichinna-prakharāsāra-cchatre tatreha dīvyati |
 kṛṣṇe svairam gatā dr̥ṣṭim menire vṛṣṭim āmṛtīm ||135||
 abhi kṛṣṇam yadā sarvaḥ śaila-garte'nvavartata |
 gṛha-prāpta-nidhīnām vā tadā tāsām sthitir matā ||136|| [anuṣṭubh]

nimeṣa-rahitās tadā pratinimeṣam āsedire
 harer mukha-sudhā-rasaṁ rasanayā dṛg-ākārayā |
 aho rajani-saptakam vraja-cakora-netrāḥ kiyat
 kutaḥ sukṛtam udgataṁ na iti vismṛtīr avrajan ||137|| [pṛthvī]

rādhā tatra sukhātisīma-dr̥ṣayā yuktāpi muktāvalī
 svacche netra-jale tad-īkṣaṇa-bhave koṣṇatvam ittham gatā |
 hā dhig daiva sadaiva nāsti tava ko'py uccair viveko yataḥ
 kāntasyāniśa-darśitasya ca cirād adriḥ kare dr̥ṣyate ||138|| [śārdūlavikrīḍitam]

yadā giri-varam dadhe muraharas tadā locanam
 nijārthita-vinākṛtām api diśam sa ninye muhuḥ |
 kadācid iha cet prathām bhajati rādhikāyā mukham
 tadā phala-mayam mama śramatamaḥ prasajjed iti ||139|| [pṛthvī]

ayam girivaram dadhe karuṇayeti kāruṇyavān
 samastam abhitarkeyate tad iha citta-dhairyam bhaja |
 nirantarita-locana-prabhava-vṛṣṭi-bhītībhavad-
 vapuś ca tava rakṣitety akṛta bhāvam eṣā tadā ||140|| [pṛthvī]

girer gartān niṣkrāma-vacanam ākarṇya dayitā
 murāres taṁ prāṇa-pratimam apahāyāpi nirayuh |
 sa evam taṁ bhāvam bata visṛjatītham sa tu param
 tad āsām viśliṣṭer bharam asahamāno niragamat ||141|| [śikhariṇī]

kim girer vivarato bahir gataḥ

kiṁ sa vā sva-hṛdayād iti sphuṭam |
nātiboddhum aśakan hari-priyās
tarhi yarhi niragād asau priyaḥ ||142|| [rathoddhatā]

yad dṛgambu vavṛṣuḥ stana-bhūbhṛd
bhūri-bhūmi-valayeṣu mṛgākṣyaḥ |
uddhṛta-prathita-bhūbhṛti tasmimś
tat kim apy akathayan nija-hārdam ||143|| [svāgatā]

[92] atha samāpanam āha—

rādhe parito yāsīd govardhana-dhāriṇas tadā karuṇā |
sāsrān nayana-prāntāt prāntāt tvayy eva sā suviśrāntā ||144|| [anuṣṭubh]

[93] tad etad api kathana-śeṣam samāpya pūrvavad eva sūta-sutayor gatayoḥ sarve'pi
yathāsvaṁ prasthitāḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
gotrabhid-garva-khaṇḍana-
govardhana-gotra-māna-varadhanam
nāmāṣṭādaśam pūraṇam
||18 ||